

Mladá fronta DNES (27. 1. 2015) str. 12 Názory

Michal Frankl, historik, zástupce ředitele Židovského muzea v Praze

Komu patří Osvětim?

Česká společnost si i v dnešní Den památky obětí holokaustu může připomenout, jak neúplná a komunistickou propagandou ovlivněná je dosud její reflexe genocidy Židů.

Dne 27. ledna, kdy došlo v roce 1945 k osvobození Osvětimi sovětskou Rudou armádou, si připomínáme Mezinárodní den památky obětí holokaustu a předcházení zločinům proti lidskosti. Vyhlásila jej v roce 2005 Organizace spojených národů. Letos zamýšlení nad holokaustem a jeho významem pro současnost poznamenal viditelný nárůst antisemitských útoků, ale také populistického antiislamismu a v české společnosti stále velmi aktuálního protiromského rasismu.

Osvětim jako symbol

Veřejně připomínaná výročí historických událostí se vztahem k tragickým místům, místům paměti, podle francouzského historika Pierra Nory vytvářejí společnou identitu. Stávají se jakýmsi symbolickým zhuštěním kolektivní paměti.

Není proto divu, že symbol Osvětimi byl v minulosti předmětem mnoha - často emotivně vyhocených - sporů. Je Osvětim symbolem polského utrpení, nebo židovského holokaustu? Smějí stát kříže poblíž místa, v němž zahynul více než milion lidí jen proto, že byli označeni za Židy? A může být vyhlazovací tábor na půdě okupovaného Polska nazýván jménem malebného polského městečka, nebo pouze německy jako KL Auschwitz?

Dříve - a to zejména v době komunistického režimu - byla Osvětim považována hlavně za symbol pronásledování politických odpůrců nacismu či slovanských národů, jež nacisté považovali za podřadné. O Židech, Romech či jiných skupinách, jež nezapadaly do konceptu národního a komunistického odboje a pronásledování, se příliš nehovořilo. Teprve později se Osvětim, s ohledem na to, že právě Židé tvořili naprostou většinu ze 1,2 až 1,6 milionu zde zavražděných, stala ztělesněním nacistické genocidy Židů, šoa. Vždyť právě sem směřovaly transporty Židů z celé nacisty okupované Evropy, od Francie přes protektorát až po Řecko.

Na paměť Osvětimi samozřejmě nemá nikdo monopol a ve stínu plynových komor by mohly koneckonců být rozdíly mezi šoa jako genocidou Židů (založenou zejména na antisemitismu a teoriích světového židovského spiknutí) a například porajmos jako genocidou Romů (vycházející z jejich kriminalizace a vytlačování na okraj společnosti) nedůležité.

Skutečnou výzvou pro paměť Osvětimi proto bude schopnost uznat její unikátní místo v genocidě Židů bez toho, aby ostatní pronásledované skupiny (Romové, Poláci, homosexuálové, političtí vězni a další) byly z takové historické reprezentace vylučovány. 27. leden má být přesně o tom: jak vyjít z jedinečnosti holokaustu a zároveň se tázat, co spojuje zločiny proti lidskosti, a alespoň trochu se poučit, jak jim v budoucnosti zabránit.

Největší masakr československých občanů

Málokteré události vypovídají tolik o české historické paměti a jejích mezích jako příběh dvou českých „rodinných“ táborů v Osvětimi-Birkenau.

Jedním z nich byl tzv. terezínský rodinný tábor, do něhož bylo z terezínského ghetta v letech 1943 a 1944 deportováno na 17 500 vězňů. Na rozdíl od ostatních transportů nebyli tito lidé při příjezdu podrobeni selekci a okamžitě posíláni na smrt.

Mohli si ponechat své civilnější šaty z Terezína, nebyli podrobeni ponižujícímu vyholení hlavy, a především byli členové rodin ponecháni ve stejné sekci tábora.

Historici dodnes diskutují o tom, proč s vězni terezínského rodinného tábora bylo zacházeno právě takovým způsobem a jak to souviselo s funkcí Terezína v nacistické propagandě.

V jediné noci z 8. na 9. března 1944 bylo 3 791 dětí, žen a mužů z rodinného tábora zavražděno v plynových komorách. Většina ostatních vězňů byla usmrcena mezi 10. a 12. červencem 1944. Pouze o měsíc později byli v Osvětimi-Birkenau vyvražděni vězňové jediného dalšího „rodinného tábora“, v němž byli vězněni Romové včetně těch deportovaných z českých zemí.

Dnes již není možné tvrdit, že by se v České republice o holokaustu nevědělo, nepsalo se o něm v médiích či neučilo ve školách. Přesto dějiny terezínského rodinného tábora dosud zůstávají na okraji vyšších pater historického vědomí české společnosti. V učebnicích dějepisu o nich nalezneme nanejvýše kratičké zmínky. A to i přesto, že vyhlazení první části jeho vězňů bylo největší jednorázovou hromadnou vraždou českých (československých) občanů za druhé světové války, událostí, která svým významem snese srovnání s masakrem obyvatel Lidic a Ležáků.

Svědčí to o tom, že český dějepis (a nejen ten školní) je stále zaostřen na příběh - většinou jazykově, etnicky či národně vnímaných - Čechů. Naopak dějiny menšin, o které je mimořádný zájem, jsou odsouvány na okraj historického vyprávění: jsou zajímavé, lákavé, ale nejsou součástí našeho českého příběhu.

V českém dějepisů lze tak hovořit o jakémsi „tolerantním etnocentrismu“. České historické vyprávění o druhé světové válce by však mělo sledovat příběhy našich občanů v jejich šíři a pluralitě - jen tak se snad může stát varováním před možným vylučováním ze společnosti v budoucnosti.

Jak uznat unikátní místo Osvětimi v genocidě Židů, aniž by ostatní oběti byly vylučovány?